

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΑ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ¹

Η δική μου συμβολή στην συλλογική προσπάθεια έχει να κάνει με τις γυναίκες στα ευρετήρια των ονομάτων.

Αρκετά ερωτήματα μπορεί κανείς να θέσει όσον αφορά τις γυναίκες κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης και πιο συγκεκριμένα τη θέση που αυτές έχουν (ή δεν έχουν) στις στήλες του Επαναστατικού Τύπου. Αναφέρονται γυναίκες στην πρόωμη αυτή μορφή Τύπου και αν ναι πόσο συχνά; Ποιο είναι το κοινωνικό προφίλ, ποια η στρωματική προέλευσή τους; Βρίσκουμε πιο συχνά Ελληνίδες ή ξένες; Και τέλος, οι γυναίκες μπορούν να έχουν βήμα και φωνή στις στήλες της εφημερίδας ή αυτό περιορίζεται στους άνδρες;

Αξίζει να αναφερθούν μερικά στοιχεία από τα ευρετήρια. Είναι περιττό να σημειωθεί πως πρόκειται για παρουσία ισχνή οπωσδήποτε, χαρακτηριστικά και όπως αναμενόταν μειοψηφική. Όλη κι όλη η *Εφημερίς Αθηνών* είχε 27 αναφορές σε γυναικεία ονόματα, με τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών να γίνονται άπαξ. Παρόμοια είναι η εικόνα και στην *Γενική Εφημερίδα*, όπου στις 62 αναφορές που βρήκαμε στο διάστημα 1825 με 1828 αναφέρονται οι περισσότερες μια μόνο φορά.

Μέσα σ' αυτές τις γυναίκες, περιλαμβάνονται και αρχαίες θεές ή μυθικές οντότητες, σύγχρονες Βασίλισσες και Αυτοκράτειρες. Αυτές οι γυναίκες της δύναμης αναφέρονται συνήθως μεταφορικά ή αλληγορικά ή σε σχέση με την εξουσία που ασκούν και εν πάση περιπτώσει, η αλληλεπίδρασή τους με την κοινωνία της επαναστατημένης Ελλάδας είναι είτε αδύνατη είτε εντελώς έμμεση.

Αντιθέτως, δύο είναι τα κείμενα που συγκέντρωσαν την πλειοψηφία των αναφορών και που έχουν άμεση επίδραση στην ζωή της εποχής. Το ένα είναι η δημοσίευση την 20^η Ιανουαρίου 1826, της Αναφοράς προς τη Φιλόμουσο Εταιρεία του δασκάλου του Σχολείου του Παρθενώνος, Ν. Νικολόπλου, για το οποίο θα μιλήσουμε πιο εκτεταμένα στη συνέχεια.

Το δεύτερο είναι ένα ανυπόγραφο κείμενο στην *Γενική Εφημερίδα* το 1826, πιθανότατα του ίδιου του Θεοκλήτου Φαρμακίδη. Σε αυτό εκφράζονται οι εγκάρδιες ευχαριστίες των Ελλήνων για τη συμπαράσταση των Ευρωπαίων στο δράμα που

¹ Όπως παρουσιάστηκε την Παρασκευή, 9 Οκτωβρίου 2015, στα πλαίσια του 31^{ου} χρόνου των Σεμιναρίων της Ερμούπολης (Αθήνα).

υπήρξε η πτώση του Μεσολογγίου. Μεταξύ άλλων, εδώ γίνεται αναλυτική μνεία και δίνονται ονομαστικές ευχαριστίες στις φιλελληνίδες της Γαλλίας που έδρασαν με ποικίλους τρόπους υπέρ του Αγώνα. Η παρουσία πολλών ευγενών και μη κυριών εδώ είναι σημαντική.

Σε γενικές γραμμές, η *Εφημερίς Αθηνών* έχει ελάχιστες αναφορές σε ξένες. Οι γυναίκες εδώ είναι Ελληνίδες, αλλά εμφανίζονται με την ιδιότητά τους: είτε σύζυγοι αγωνιστών, είτε αδελφές τους, είτε μητέρες τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά επιβεβαιώνονται από τον τρόπο με τον οποίο αυτές ονοματίζονται, αφού χρησιμοποιείται σχεδόν κατά σύστημα το πλήρες όνομα του συζύγου τους για να αναφερθούν (π.χ. Λογοθέτου Θωμά Αικατερίνη ή ακόμη Σύζυγος Σπορνάρη Νικολάου). Εξάιρεση και μάλιστα λαμπρή, οι μαθήτριες που αναφέρει ο Ν. Νικολόπουλος στην επιστολή του, όπως θα δούμε παρακάτω. Το να είναι μια γυναίκα μαθήτρια αποτελεί μια νέα ιδιότητα για τα ελληνικά δεδομένα, που τότε και δημιουργείται.

Αντίθετα, στη *Γενική Εφημερίδα*, οι ξένες είναι πολύ περισσότερες από τις ντόπιες. Το ανυπόγραφο κείμενο που ευχαριστεί τις φιλελληνίδες για στο οποίο αναφέρθηκα είναι χαρακτηριστικό. Δεκαπέντε από τα συνολικά 62 ονόματα της *Γενικής* εντοπίζονται αποκλειστικά σ' αυτό.

Οι γυναίκες δεν είναι απλώς λίγες και περιθωριακές, άλλα ακόμη και αυτές που συναντάμε εμφανίζονται σχεδόν πάντα σε σχέση με τους άντρες τους. Είναι κοινωνικά υποτελείς. Ακόμη και οι αστές της Γαλλίας ή οι σύζυγοι Άγγλων ναυάρχων θεωρούνται προέκταση του ανδρός τους, ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσης.

Κρίναμε σκόπιμο σε αυτό το σημείο ένα μικρό φόρο τιμής στο Σχολείο του Περθενώνος και την εκπαίδευση των κοριτσιών στην επαναστατημένη Ελλάδα.

Με αφορμή την Αναφορά του δασκάλου Ν. Νικητόπουλου που δημοσιεύθηκε στην *Εφημερίδα Αθηνών* και με τη βοήθεια σχετικής βιβλιογραφίας (η οποία είναι περιορισμένη για την εν λόγω περίοδο), επιχειρήθηκε η καλύτερη κατανόηση της σημασίας του Σχολείου και η ανάλυση των μοναδικών για την εποχή χαρακτηριστικών του.

Το Παρθεναγωγείο των Αθηνών λειτούργησε μόνο ένα χρόνο, αφού το 1826 η πολιορκία και στη συνέχεια η κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους διέκοψε τη λειτουργία του, όπως και της ίδιας της *Εφημερίδας Αθηνών*.

Όπως μαθαίνουμε από την *Εφημερίδα των Αθηνών* στο φύλλο 15 της 13^{ης} Ιανουαρίου 1826, ο Ν. Νικητόπλος παρακαλεί την *Εφημερίδα* να δημοσιεύσει την αναφορά του προς τους Εφόρους της Φιλομούσου Εταιρείας, για τον ένα χρόνο από τη ανάληψη της διεύθυνσης του Σχολείου του Παρθενώνος. Πράγματι, στο μεθεπόμενο τεύχος της 20^{ης} Ιανουαρίου 1826, ολόκληρη η αναφορά του δημοσιεύεται και γίνεται πηγή αρκετών από τα ονόματα που περιλαμβάνονται στους δικούς μας καταλόγους. Πρόκειται για μια αρκετά σημαντική ανακοίνωση που αποκαλύπτει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες πτυχές για το Σχολείο του Παρθενώνος.

Ήδη λοιπόν από το 1825 λειτουργούσε το αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Φιλομούσου Εταιρείας στην Ακρόπολη. Όπως εξηγεί η Ζιώγου-Καραστεργίου, το Σχολείο του Παρθενώνα έχει ξεχωριστή σημασία για την ιστορία της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα, όχι μόνο γιατί είναι το πρώτο οργανωμένο σχολείο μετά την Επανάσταση, αλλά και για τον τρόπο που το οργάνωσε ο Νικητόπλος. Η μέχρι πρότινος εξ ολοκλήρου εκκλησιαστική εκπαίδευση των κοριτσιών αναλαμβάνεται εδώ για πρώτη φορά από μια Φιλόμουσο Εταιρεία, με δάσκαλο έναν μορφωμένο ιερωμένο.

Στην αναφορά του, ο Νικητόπλος μιλάει με ενθουσιασμό για τη γυναικεία εκπαίδευση, αισθάνεται περήφανος που είναι «*πρωταίτιος εις την Ελλάδα τοιούτου αλληλοδιδασκτικού σχολείου των κορασιών*» και εύχεται να αυξηθούν τα σχολεία αυτά για το καλό της χώρας.

Τα μέτρα που εφάρμοσε ο Νικητόπλος για τη λειτουργία του σχολείου είχαν απώτερο σκοπό «*να οργανίσουν καλούς Πολίτας*» και γι' αυτό οι μαθήτριες συμμετείχαν ενεργά στη διοίκηση του σχολείου. Στην αναφορά του τονίζει πως «*ένα Σχολείον τοιούτον παρασταίνει συνεπτυγμένως έθνος ολόκληρον, διά τούτο πρέπει να είναι οργανισμένον οπωσούν κατά πολιτικόν σύστημα ενός έθνους, όπου ο μαθητής να συνηθίζη μικρόθεν να διοική και να διοικῆται κατά τους νόμους*». Τα μέτρα αυτά, που σε πολλά σημεία θυμίζουν αρχές συγχρόνων προοδευτικών σχολείων, είναι εξόχως πρωτοποριακά για την εποχή τους. Από την Αναφορά του προκύπτει ότι οι μαθήτριες έχουν επιτυχώς αναλάβει καθήκοντα στη διοίκηση του σχολείου, το οποίο αποτελεί μια μικρογραφία του διοικητικού μηχανισμού ενός σύγχρονου κράτους!

Η νοερή αναφορά σ' αυτόν τον καθ' όλα νέο μαθητικό πληθυσμό γένους θηλυκού, προεικονίζει μια μεγάλη αλλαγή, που όπως ξέρουμε δεν έγινε εύκολα, αλλά θα σφραγίσει τον επόμενο αιώνα, την είσοδο των γυναικών στην εκπαίδευση.

Μπορούμε έτσι να πούμε πως με αυτόν τον τρόπο ίσως αντισταθμίζεται η περιθωριακή παρουσία των γυναικών στο δημόσιο χώρο, όπως αποτυπώνεται από την παρουσία των γυναικών στις εφημερίδες της επανάστασης.

Εντούτοις, υπάρχει μια ακόμη πιο δυνατή στιγμή που δεν καταγράφεται μέσω των ονομάτων και δείχνει και τα όρια των ευρητηρίων μας, ενώ καταδεικνύει και τις δυνατότητες για περαιτέρω έρευνα πάνω στις εφημερίδες που σίγουρα αξίζουν παραπάνω την προσοχή μας. Πρόκειται για την «Επιστολή Ελληνίδος προς ετέραν» που βρίσκουμε στο φύλλο 87 της *Γενικής Εφημερίδας*, την παραμονή Χριστουγέννων του 1827. Αυτή η επιστολή, θυμίζει την επίσης ανώνυμη «Επιστολή Ελληνίδων τινών προς τας Φιλελληνίδας» που είχε συντάξει το 1825 η Ευανθία Καΐρη και είχε τυπωθεί αυτούσια. Εντοπίζοντας αυτό το μοναδικό ανώνυμο κείμενο, συμβουλευτήκα την κυρία Γιακωβάκη η οποία και διαπίστωσε την πιθανή συγγένεια μην την έτερη επιστολή. Η Καΐρη, διακεκριμένη λογοτέχνης από την Άνδρο και διανοήτρια του Ελληνικού Διαφωτισμού, ενσαρκώνει την εμφάνιση μιας νέας μορφής, αυτής των γυναικών συγγραφέων ή μεταφραστριών που είχαν ήδη δώσει το παρόν. Στην εν λόγω επιστολή, η Καΐρη εκφράζει τη συμπάρασταση στα δίκαια αιτήματα μιας φίλης της. Ωστόσο, το σημαντικό στοιχείο εδώ είναι πως μια γυναίκα, έστω και ανώνυμα, παίρνει το λόγο από το δημόσιο βήμα της *Εφημερίδας*. Είναι η μόνη περίπτωση που βρήκαμε, κατά την οποία μια γυναίκα, χωρίς να αποσιωπά το φύλο της, μιλά δημόσια, δημοσιεύει μια επιστολή στην Εφημερίδα, και μάλιστα προς μια φίλη της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ζιώγου – Καραστεργίου Σιδ., *Η Μέση Εκπαίδευση των Κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1986
- Φουρναράκη Ε., *Εκπαίδευση και Αγωγή των Κοριτσιών. Ελληνικοί Προβληματισμοί (1830-1910). Ένα Ανθολόγιο*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1987
- Εφημερίς Αθηνών
- Γενική Εφημερίς της Ελλάδος
- <http://www.iaen.gr/> (07/10/2015)
- <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=476> (07/10/2015)